

**ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ РОМСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ СПІЛЬНОТИ
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ****LEGAL PROTECTION OF THE ROMA NATIONAL COMMUNITY
COMPARATIVE LEGAL STUDY****Журавльова З.В., к.ю.н.,
провідний науковий співробітник***Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права»
приватний нотаріус**Київський міський нотаріальний округ*

В статті здійснено аналіз правового захисту ромської національної спільноти. Ця меншина є однією з найчисельніших етнічних меншин у Європі та водночас однією з найменш захищених у правовому, соціальному та економічному вимірах. На міжнародному рівні правове регулювання питань захисту національних меншин, зокрема ромів, ґрунтується на низці базових актів, серед яких важливе місце займають Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин, а також Європейська конвенція з прав людини, які є основою для визначення правового статусу вразливих груп та накладають зобов'язання на держави забезпечити ефективну реалізацію таких прав.

Визначено, що особливого значення у правовому захисті ромської меншини набуває місцевий рівень, де органи місцевого самоврядування мають у межах власної компетенції впроваджувати заходи з інтеграції ромів у суспільне життя. Проте на практиці діяльність органів місцевої влади у цій сфері залишається фрагментарною та залежною від політичної волі конкретних посадових осіб.

Зроблено висновок, що правовий захист ромської національної спільноти, потребує розробки додаткових механізмів захисту не лише в Україні, а й у багатьох державах Європи, попри декларовану прихильність до цінностей рівності та прав людини. Правова доктрина прав людини, закріплена в міжнародно-правових актах, таких як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації та Європейська конвенція з прав людини, зобов'язує держави забезпечувати не лише формальну рівність, а й здійснювати активні позитивні дії щодо захисту вразливих меншин. У контексті ромської спільноти, що традиційно піддається соціальній маргіналізації, ефективний правовий захист передбачає не лише недопущення прямих і непрямих форм дискримінації, а й створення спеціалізованих механізмів інтеграції, включення до прийняття рішень, забезпечення представництва в органах влади, доступу до якісної освіти, медицини, житла та соціального забезпечення.

Ключові слова: вразливі групи населення, правовий статус особи, права людини, міжнародні стандарти прав людини, міжнародне законодавство, національне законодавство, реалізація прав людини, захист прав людини, соціальний захист прав людини, національні меншини, ромська етнічна меншина, дискримінація, злочини на ґрунті ненависті, Європейський суд з прав людини.

The article analyzes the legal protection of the Roma national community. This minority is one of the most numerous ethnic minorities in Europe and at the same time one of the least protected in legal, social and economic dimensions. At the international level, legal regulation of issues of protection of national minorities, in particular Roma, is based on a number of basic acts, among which the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Council of Europe Framework Convention for the Protection of National Minorities, as well as the European Convention on Human Rights, which are the basis for determining the legal status of vulnerable groups and impose obligations on states to ensure the effective implementation of such rights.

It has been determined that the local level is of particular importance in the legal protection of the Roma minority, where local governments must, within their own competence, implement measures to integrate Roma into public life. However, in practice, the activities of local authorities in this area remain fragmented and dependent on the political will of specific officials.

It is concluded that the legal protection of the Roma national community requires the development of additional protection mechanisms not only in Ukraine, but also in many European countries, despite the declared commitment to the values of equality and human rights. The legal doctrine of human rights, enshrined in international legal instruments such as the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination, and European Convention on Human Rights, obliges states to ensure not only formal equality, but also to take active positive action to protect vulnerable minorities. In the context of the Roma community, which is traditionally subject to social marginalization, effective legal protection involves not only preventing direct and indirect forms of discrimination, but also the creation of specialized mechanisms for integration, inclusion in decision-making, ensuring representation in government bodies, access to quality education, medicine, housing, and social security.

Key words: vulnerable population groups, legal status of a person, human rights, international human rights standards, international legislation, national legislation, implementation of human rights, protection of human rights, social protection of human rights, national minorities, Roma ethnic minority, discrimination, hate crimes, European Court of Human Rights.

Актуальність дослідження. Питання правового захисту ромської національної меншини вимагає всебічного та системного аналізу, що поєднує міжнародно-правові стандарти, положення національного законодавства, судову практику та конкретні приклади правозастосування. Ромська національна меншина, найбільше, як історично склалося, зазнавала утисків, дискримінації. Ця меншина є однією з найчисельніших етнічних меншин у Європі та водночас однією з найменш захищених у правовому, соціальному та економічному вимірах. Правовий статус осіб, що належать до ромської громади, потребує не лише формального визнання, а й реального наповнення змістом через ефективні механізми захисту їхніх прав. Актуальність цього дослідження зумовлена не лише потребою комплексного осмислення механізмів правового захисту ромської

меншини, а й необхідністю порівняльного аналізу підходів, які застосовуються в інших державах - членах Ради Європи - для визначення кращих практик у сфері недискримінації, правової інтеграції та соціальної інклюзії.

Огляд останніх досліджень. Схожу до нашої проблематику досліджували науковці такі, як А. Андрусишин, В. Бабаніна, Л. Байрачна, В. Бакальчук, Ю. Баулін, П. Бурлаченко, А. Дац, С. Дубова, С. Ермошкін, Ю. Каплан, М. Колоколова, Н. Козаренко, В. Кондур, Б. Малишев, О. Макарова, О. Мартиненко, Л. Матвеева, Д. Лисенко, М. Саєнко, Є. Угленко, Є. Ткаченко, М. Чернявський, Ю. Чумак, М. Хавронюк, С. Цибенко, С. Щербань, І. Яковець та інші. Однак, свою увагу вони звертали на загальні положення або аналізувати більш загальні, суміжні чи спеціальні виклики.

Мета статті полягає в тому щоб здійснити аналіз правового захисту ромської національної спільноти, виявити існуючі проблемні питання та надати своє бачення щодо їх усунення.

Виклад основних положень. Правовий захист вразливих груп населення, зокрема представників ромської національної спільноти, набуває особливої актуальності в умовах трансформації правових систем сучасних держав, які орієнтуються на стандарти верховенства права, недискримінації та рівності. На міжнародному рівні правове регулювання питань захисту національних меншин, зокрема ромів, ґрунтується на низці базових актів, серед яких важливе місце займають Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин, а також Європейська конвенція з прав людини, які є основою для визначення правового статусу вразливих груп та накладають зобов'язання на держави забезпечити ефективну реалізацію таких прав.

У контексті ромської спільноти особливої уваги заслуговує практика Європейського суду з прав людини, який неодноразово визнавав порушення Конвенції в частині дискримінаційного ставлення до ромів з боку національних урядів. Так, у справі «D.H. та інші проти Чехії» (D.H. and Others v. the Czech Republic, 2007)[1] суд визнав порушення статті 14 (заборона дискримінації) у поєднанні зі статтею 2 Протоколу № 1 (право на освіту), оскільки ромські діти були непропорційно часто зараховані до спеціальних шкіл для дітей з особливими потребами. Це рішення стало прецедентним у розумінні інституційної дискримінації щодо ромської меншини в сфері освіти.

У національному законодавстві Україна як держава, що прагне інтегруватися в європейську правову спільноту, зобов'язана впроваджувати міжнародні стандарти прав людини щодо захисту національних меншин, про що свідчить, зокрема, стаття 11 Конституції України [2], яка зобов'язує державу сприяти розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Важливим нормативно-правовим документом є Закон України «Про національну меншини (спільноти) України»[3], який гарантує рівність громадян незалежно від їх національного походження, захист етнічної ідентичності, мовних прав та права на участь у культурному житті. У 2013 році було ухвалено Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року» [4], однак її реалізація настановилася на низку бар'єрів, зокрема слабку інституційну спроможність органів влади, відсутність достовірної статистики щодо ромського населення, а також поширеність упереджень і соціальної стигматизації. За підсумками реалізації Стратегії було виявлено значну кількість системних проблем, серед яких відсутність точних даних щодо чисельності ромів, нерівномірність доступу до адміністративних послуг, складність із документуванням осіб ромської національності та поширеність побутової дискримінації.

У 2021 році прийнято нову стратегію сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року [5], але і її реалізації завадила військова агресія зі сторони російської федерації.

У країнах, таких як Угорщина, Словаччина, Румунія, Франція, Іспанія та Італія, проблематика ромського населення є предметом активного законодавчого регулювання, що базується на міжнародних зобов'язаннях цих держав. Наприклад, у Румунії створено Національну агенцію з питань ромів, яка відповідає за реалізацію державної політики у сфері захисту прав ромської громади; в Іспанії функціонує Фонд ромського розвитку, діяльність якого підтримується центральним урядом і автономними спільнотами.

Таким чином, проблема захисту прав ромської спільноти є багатоаспектною і потребує комплексного підходу, який має ґрунтуватися як на імплементації міжнародних зобов'язань, так і на вдосконаленні національного законодавства, інституційних механізмів і практик, з урахуванням реального соціального контексту.

В основі будь-якої правової системи, що декларує дотримання прав людини, лежить принцип рівності всіх перед законом, який закріплений у статті 1 Загальної декларації прав людини 1948 року [6], статті 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року [7], а також у статті 14 Європейської конвенції з прав людини [8], яка прямо забороняє дискримінацію за будь-якою ознакою.

На відміну від країн ЄС, де підтримка ромів носить цільовий і системний характер, в Україні з огляду на відсутність обов'язкових квот у політичному представництві, обмежене фінансування та слабку координацію між органами влади, рівень залучення ромської громади до прийняття рішень є вкрай низьким, що свідчить про необхідність розробки нової інституційної моделі інтеграції, яка б передбачала створення органів постійного діалогу, індикаторів оцінки ефективності програм, а також юридичних механізмів примусового виконання зобов'язань держави у сфері захисту прав меншин. Особливого значення у правовому захисті ромської меншини набуває місцевий рівень, де органи місцевого самоврядування мають у межах власної компетенції впроваджувати заходи з інтеграції ромів у суспільне життя, що передбачено, зокрема, у статті 10 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»[9]. Проте на практиці діяльність органів місцевої влади у цій сфері залишається фрагментарною та залежною від політичної волі конкретних посадових осіб. У цьому контексті необхідно посилити участь ромів у прийнятті рішень, що їх стосуються, зокрема через створення консультативно-дорадчих органів, програм правової освіти, підтримки громадських ініціатив та медіації.

Отже, правовий захист ромської громади як частини вразливих груп населення не може обмежуватись декларативними нормами, а має ґрунтуватися на інституційному, процедурному та практичному механізмі реалізації прав, що включає зобов'язання держави щодо ефективного запобігання дискримінації, належного розслідування злочинів на ґрунті ненависті, спрощення процедури документування осіб без громадянства, надання адміністративних послуг без бар'єрів, а також впровадження правової політики, що враховує реальні соціальні потреби ромської меншини. Таким чином, забезпечення правового захисту ромів вимагає гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, впровадження дієвих механізмів правозастосування, належної інституційної підтримки та широкого міжсекторального співробітництва, що має ґрунтуватися на визнанні людської гідності, рівності та недискримінації як засадничих принципів правової держави.

В Україні, де у ряді регіонів, особливо Закарпаття, Львівська, Волинська області, ромські діти мають обмежений доступ до повної загальної середньої освіти, що зумовлено не лише матеріально-технічними умовами, а й упередженим ставленням адміністрацій шкіл. Саме тому, виникає потреба у прийнятті спеціального законодавства або змін до чинних законів, які б прямо встановлювали державний обов'язок щодо компенсаційних заходів у сфері освіти, охорони здоров'я, праці та доступу до правосуддя для осіб, що належать до вразливих груп, а також передбачали регулярний моніторинг таких дій. Важливо, щоб такий підхід базувався на принципах, закріплених у статті 1 Протоколу № 12 до Європейської конвенції з прав людини [8], який забороняє дискримінацію в будь-якій сфері, що підпадає під дію національного законодавства. Для ефективної реалізації цього положення має бути розширено повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини

в частині розслідування порушень прав вразливих груп, у тому числі через запровадження окремого підрозділу з питань етнічної рівності, з правом видавати обов'язкові до розгляду приписи органам державної влади. Доречним є запровадження законопроекту або внесення змін до чинного про участь ромів у розробці і реалізації політики, визнання мовного і культурного права, гарантії представництва в органах влади та створення спеціального фонду підтримки ромської громади, що фінансувався б з Державного бюджету України. Лише за таких умов можливо говорити про фактичне, а не формальне забезпечення прав ромської меншини як вразливої групи населення у контексті порівняльного правознавства і загальноєвропейських цінностей недискримінації, соціальної справедливості та рівного доступу до правового захисту.

Висновок. Отже, правовий захист ромської національної спільноти, потребує розробки додаткових механізмів

захисту не лише в Україні, а й у багатьох державах Європи, попри декларовану прихильність до цінностей рівності та прав людини. Правова доктрина прав людини, закріплена в міжнародно-правових актах, таких як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації та Європейська конвенція з прав людини, зобов'язує держави забезпечувати не лише формальну рівність, а й здійснювати активні позитивні дії щодо захисту вразливих меншин. У контексті ромської спільноти, що традиційно піддається соціальній маргіналізації, ефективний правовий захист передбачає не лише недопущення прямих і непрямих форм дискримінації, а й створення спеціалізованих механізмів інтеграції, включення до прийняття рішень, забезпечення представництва в органах влади, доступу до якісної освіти, медицини, житла та соціального забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. D.H. та інші проти Чехії» (D.H. and others v. Czech Republic") 57325/00.URL. CASE OF D.H. AND OTHERS v. THE CZECH REPUBLIC - [Ukrainian Translation] summary by the Lviv Laboratory of Human Rights-1.pdf
2. Конституція України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про національні меншини (спільноти) України. Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>
4. Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/201/2013#Text>
5. Про схвалення Стратегії сприяння реалізації прав і можливостей осіб, які належать до ромської національної меншини, в українському суспільстві на період до 2030 року. Розпорядження Кабінету Міністрів від 28 липня 2021 р. № 866-р. URL.<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2021-%D1%80#Text>
6. Загальна декларація прав людини. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
7. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
9. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>